

др Драган Новаковић
Канцеларија за вере
виши научни сарадник
Београд

Уговор Књажевине Црне Горе са Светом столицом из 1886. године

Айстѝракиј: Представљени су услови у којима је Књажевина Црна Гора повела и успешно завршила преговоре о склапању Уговора* и указано да је уређење односа са снажним субјектом, какав је представљао Ватикан, неоспорно допринело одређеном учвршћивању међународног положаја младе државе. Назначено је и опредељење Аустро Угарске, као главног покровитеља и заштитника Ватикана, да прихвати и одобри преговоре, због намере да се инфраструктура Католичке цркве заштићена међународно правним актом, искористи приликом предстојећег обрачуна са свим актерима у чијим плановима је постојала идеја о стварању јужнословенске државе. Анализа одредаба Уговора јасно је показала да су у великој мери потврђена права која је католичка заједница већ уживала у Књажевини Црној Гори и да су учињени уступци занемарљиви и у функцији оправдања одлуке да се на тај начин уреди положај Католичке цркве.

Кључне речи: Црна Гора, Света Столица, Уговор.

Увод

Захваљујући резултату референдума одржаног 21. маја 2006. године, Црна Гора је поново постала независна, што је на симболички начин и за ту државу представљало враћање на 1918. годину када је своју међународно признату независност на Берлинском конгресу 1878. године уградила у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Током трогодишњег постојања Државне заједнице Србије и Црне Горе, успешно су обављене све неопходне припреме, тако да су у кратком року донети Устав и сви системски закони неопходни за институционално сређивање државе и њено што чвршће позиционирање у међународну заједницу. Бројне обавезе проистекле из независности, као и потреба решавања привредних и социјалних питања у условима глобалне економске кризе започете у другој половини 2008. године, на изванредан начин су маргинализовали и у други план ставили решавање сложеног верског питања, које је повремено ескалирало кроз неодмерену реторику покретану од канонски непризнате групе означене као „Црногорска православна црква“ против Српске православне цркве, коју у тој држави представљају Црногорско-примор-

* Овај рад настао је у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у двадесетом веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ска митрополија и три епископије. Првих година званични државни органи нису се превише експонирани, али су протеком времена канонска и неканонска црква прво изједначаване, да би током 2011. године цео проблем у значајној мери динамизован кроз изјаве о неопходности постојања независне цркве у самосталној држави. Наведена промена јасно је показала да нова политичка елита ни ту област не препушта случају и да се могу очекивати и нова изненађења, што се и десило 24. јуна 2011. године када је у Ватикану потписан „Темељни уговор између Црне Горе и Свете Столице“. Наведени уговор потписан је пет година после обнове независности и на извештајан начин је подсетио на сличну ситуацију када је књаз Никола осам година после Берлинског конгреса уговорио случан акт са Светом Столицом. Будући да се у преамбули „Темељног уговора“ подсећа на важност Конвенције између Леона XIII и Николе I Књаз Црне Горе од 18. августа 1886. године, сматрамо оправданим да се наша научна и стручна јавност упознају са условима у којима је донет, током преговора и одредбама тог већ заборављеног документа и подстакну све оне које та проблематика интересује да изврше компаративну анализу и утврде сличност и разлике два акта између којих су се у периоду од 125 година десили многобројни историјски догађаји, рушена стара царства, мењали друштвено-политички системи и формирале и нестајале различите државе.

Услови у којима је склољен Конкордат

Приликом закључења Санстефанског мира са Турском, Русија је настојала да испуни очекивања свог оданог савезника на Балкану – Књажевине Црне Горе. Поражена и са руским трупама на прилазима Истамбула, Турска је прихватила да се Црној Гори преда Никшић, Гацко, Спуж, Подгорица, Жабљак и Бар. Незадовољне чињеницом да је Русија покушала сама да реши „источно питање“ велике силе организовале су Берлински конгрес на коме је извршена детаљна ревизија Санстефанског уговора. Великој Бугарској нису биле наклоњене „велике“ силе, али су зато показале значајно разумевање за интересе мале Црне Горе. Добила је међународно признање и двоструко увећање територије. Значајно проширење добијено је на северу укључивањем Колашина, Плава и Гусиња. Због противљења албанске лиге и немогућности да се успостави власт, 1880. године постигнут је договор са Турском о замени Плава и Гусиња за Улцињ.¹ Начин владавине књаза Николе и општа ситуација у друштву утицали су на велике силе да Црној Гори поставе и одређене захтеве: „На основу члана 27. берлинског уговора о миру Црна Гора обавезана је да призна слободу свих вероисповести и организацију разних верских заједница у својој држави. Разлика у вери није смела бити препрека за ступање у државну и самоуправну службу”.² Чланом 30. истог уговора утврђена је обавеза да се поштује и штити имовину, мусли-

¹ „Рат с Турском 1876-78. завршио се доста повољно за Црну Гору успркос великим жртвама. Државна територија је више него удвостручена: од 4.400 км квадратних, колико је износила пре рата, сада се повећала на 9.475 км квадратних. Црна Гора је добила вароши Никшић, Колашин, Подгорицу и Улцињ с околином: с Баром и Улцињем стекла је излазак на Јадранско море, мада под оштром контролом Аустро-Угарске. Повећао се и број становништва, иако нема тачних података о томе колико је Црна Гора имала становника одмах после Берлинског конгреса, па и касније”, Н. Ракочевић, *Лична власи књаза и уставне борбе*, Историја српског народа, шеста књига, први том, Београд, 1994, 208.

² Р. Веселиновић, *Историја Српске православне цркве са народном историјом*, књига II, Београд, 1966, 165.

манског становништа, које се сходно институцији хиџре, иселило у пределе под турском администрацијом. Обавеза те врсте створила је велике проблеме у пракси, јер је отежавала решавање аграрног питања, које је било предуслов стабилизације и напредка Црне Горе.

Прејовори о Конкордају

Међународно признање Црне Горе потврђено на Берлинском конгресу није значило решавање свих проблема, будући да је Аустро-Угарска тешко прихватила чињеницу о стварању две словенске државе на њеним границама, које су показивале отворене намере да буду основа око које ће се уједињавати јужнословенски народи у двојној монархији. Предузето је више дипломатских мера да се учврсти међународни положај младе државе, укључујући и регулисање односа са важним субјектом међународних односа какав је био Ватикан. Католичка заједница у Црној Гори била је малобројна, али је потписивање конкордата са Светом Столицом представљао и својеврстан тест за Аустро-Угарску, која је у то време била главни савезник и заштитник папске државе.³

Према неким тумачењима велики допринос склапању овог конкордата дао је бискуп Јурај Штротсмајер, желећи на тај начин да компензира неуспех због одбијања Русије и Србије да прихвате његов предлог и на исти начин уреде односе са Светом Столицом. Залагао се за увођење глаголице као најбољег начина за сједињавање Срба и Хрвата и уједињавање Источне и Западне цркве. Ватикан је подржавао ту идеју сматрајући је као добар начин да се православни верници врате Риму, али је изражавао и бојазан да то не буде посредан пут за ширење пансловенских идеја и утицаја Русије. Верујући у прву могућност Света Столица је 29.3.1887. године одобрила словенска богослужења на подручју барске надбискупије. Одмах је дошло до протеста бечке владе, незадовољне са знањем да се за ту идеју интересују и предводници илирског покрета у јужнословенским земљама. Папа Лав XIII пружио је гаранције бечком двору да се словенско богослужење неће примењивати у осталим деловима царевине.

Пошто је курија успела да убеди свог покровитеља да ће конкордат са Црном Гором бити ограниченог домета и да је у функцији заштите католичких интереса, поведени су преговори, које су у име Његове Светости папе Лава XIII и Његовог Височанства Николе I књаза црногорског водили државни тајник кардинал Ludovico Jacobini и лични секретар књаза витез Јован Сундечић. Договорени текст потписан је 18.8.1886. године, а црногорска скупштина извршила је ратификацију 7.10.1886. године.⁴ Конкордат који у оригиналу има назив „Уговор” релативно је кратак и стилизован је у четрнаест чланова.⁵

Одредбе Конкордаја

Конкордатом је Црна Гора прихватила обавезу да гарантује потпуну слободу католицима на њеној територији. Организационо сви католички верници припадали

³ Видети, В. Унковић, *Вјерске заједнице у увјетима насљанка и развоја нове Југославије 1941-1971*, необјављена докторска дисертација, Правни факултет, Београд, 1978.

⁴ Видети, И. Мужих, *Католичка црква у Краљевини Југославији*, Сплит, 1978.

⁵ *Уговор између Свете Столице и Црногорске владе*, „Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона а.д.”, Београд 1934, 30-34. Током анализе биће коришћен тај текст.

су барској архиепископији, која је била под директном јурисдикцијом Свете Столице. Црногорској влади дато је право да пре наименовања барског архиепископа буде упозната са кандидатом ради стављања примедби у погледу његових политичких ставова или неких других опредељења. Надбискуп је био обавезан да пре ступања на дужност пред књазом положи следећу заклетву: „Кунем се и обричем пред Богом и на светијем Јеванђељима да ћу бити послушан и вјеран Његовом Височанству Књазу црногорском: обећавам да нећу имати никаква договора, ни бивати при каквом вијећању; нити бодрити а ни допуштати да моје подручно свештенство учествује у буд каквом предузећу, које би ишло на то да мути јавни државни мир”.⁶ Црногорска влада одредила је архиепископу барском годишњу плату од 5.000 франака и прихватила титулу „Пресвијетлог господина”. Поглавару свих католика у Црној Гори гарантована је потпуна слобода у вршењу црквене службе и управи дијачезе, као и повластице које проистичу из црквеног звања које носи. Споразумно са црногорском владом архиепископ је могао да формира жупе и именује жупнике, који нису били црногорски држављани. Уколико је нови жупник већ био у држављанству Црне Горе, Влади се достављао само акт о постављењу. Месне власти биле су дужне да у местима где нема одговарајуће цркаве католицима обезбеде адекватан простор за окупљање. Архиепископу је дато право да управља и организује све послове који се тичу обучавања католичке младежи. Споразумно са Владом постављаће свештенике или вероучитеље католичке веронауке у државним школама, који ће примати плату као и остали учитељи. Када су у питању места са преовлађујућим католичким живљем, Влада ће за вероучитеље постављати кандидате прихватљиве за духовне власти. Установљена је и молитва за владара која се вршила на народном језику. Влада је Конкордатом признала католичке и мешовите бракове закључене пред католичким свештеником по црквеним законима. Брачне спорове – католичке и мешовите, осим случајева за који је била утврђена надлежност Општег имовинског законика за Књажевину Црну Гору из 1888. године, решавао је барски надбискуп.⁷ Ради припреме црногорских младића за свештенички позив, Влада ће у споразуму са барским архиепископом, у првих пет година слати по два кандидата на школовање у Рим. Током боравка у Риму њихова је дужност да уче српски језик, а Влада је преузела обавезу да им пружа финансијску помоћ. Предвиђено је да све спорове проистекле из тумачења неких одредаба конкордата решавају споразумно и пријатељски папа и црногорски књаз. Одредбе наведеног конкордата важиле су за утврђено подручје и током трајања Краљевине Југославије.⁸

⁶ Исто, 31.

⁷ Видети, Р. Драгићевић, *Уговор Свете Столице и Књажевине Црне Горе, 1886. године*, Цетиње, 1940.

⁸ Број католика у Црној Гори био је мали и на крају прве деценије XX века: „Пописи становништва се врше од 1878, али је први меродавни стручни попис извршен тек 1910. До тада, а и од тада, подаци су јако променљиви, а процене су вршили страни путописци и државни функционери. Најреалнији податак је да 1910. Црна Гора има 220.000 људа, иако је било случајева да је 1898. тај број процењиван на 370.000. . . Нема сасвим тачних података о величини муслиманске и католичке заједнице у овом етнички компактном српском становништву. Према новинским подацима 1911. било је 10.659 муслимана и 4.911 католика”, М. Екмечић, *Сиварање Југославије 1790-1918*, 2, Београд, 1989, 127.

Закључак

Потписивање конкордата са Ватиканом упркос изразито негативном ставу, па и јавном противљењу Аустро-Угарске, представљало је велики дипломатски успех младе државе, која је само осам година пре тог чина добила међународно признање. Нормализовање односа са Светом Столицом био је поуздан знак да је нова држава постала признати субјект међународних односа и да о тој чињеници морају водити рачуна и они суседи који су се противили одлукама Берлинског конгреса или отворено показивали аспирације на део црногорске територије. Податак да је Црна Гора била прва словенска држава са преовлађујућим православним становништвом, која је потписала конкордат са Ватиканом, треба посматрати и у контексту настојања курије да нову државу изолује од српских и руских утицаја, и тако је на изванредан начин стави под своје покровитељство, са крајњим циљем, да се у повољним историјским околностима, покуша превођење православног народа у унију.

Прихваћена организација Католичке цркве представљала је и директно признање територијалног интегритета државе, будући да је тим чином Ватикан дао сагласност на проширења одобрена у Берлину. Католички великодостојници заклињали су се на верност и оданост црногорском књази и прихватили обавезу да сузбијају и кажњавају сваки покушај свештенства да делује против државе и њених интереса. Одређени уступци дати су легализацијом мешовитих бракова склопљених пред католичким свештеником и кроз утврђено право да се деца, уз сагласност оба родитеља, васпитавају у католичкој вери. Држава је задржала контролу над оснивањем нових жупа, а католичку верску наставу и права наставног особља у значајној мери изједначиле са православном црквом и њеним кадром. Одлука да се црногорски младићи заинтересовани за свештенички позив школују као стипендисти књаза у Риму, представљала је можда највећи успех, будући да је тиме почео сложен поступак спречавања Ватикана и Аустро-Угарске да се преко свештеника са страним држављанством мешају и утичу на унутрашње прилике.

Dr Dragan Novaković, Senior Research Associate

The 1886 Agreement Between the Holy See and Principality of Montenegro

Summary: This paper introduces conditions in which the Principality of Montenegro began and successfully ended negotiations for the conclusion of an agreement with the Holy See and indicates that regulation of relations with such a strong entity as Vatican, undeniably contributed to certain strengthening of the international position of a young state. It also denotes determination of the Austro-Hungarian Empire, the main patron and protector of Vatican, to accept and approve negotiations in order to use the infrastructure of Catholic church protected by international law in future dealings with all those who had ideas and plans for creating the Yugoslav state. The analysis of agreement's regulations reveal that it had above all confirmed already enjoyed rights of catholic community in Principality of Montenegro and that concessions that had been made were negligible and used only to justify the decision of regulating position of the Catholic church in that certain way.

Key words: Montenegro, the Holy See, Agreement